

Maramureș county and the meetings of the civil, military and mining authorities in Sighet, Baia Mare, Baia Sprie a.s.o., had in view the daily events and the development of revolution and envisaged some defence measures against a possible attack on the part of insurgents. The requests for assistance on the part of the authorities were determined by the agitation of the "imensity of Romanians" in Maramureș, their refusal to fulfil their duties, their links with the insurgents and the tension that could anytime lead to an open contest.

Ecouri bănățene ale răscoalei lui Horea

COSTIN FENEȘAN

Cercetări de arhivă mai vechi ori mai noi au îngăduit surprinderea ecou-lui puternic înregistrat în Banat de luptele românilor transilvăneni de sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan¹ pentru eliberare socială și emancipare națională. Răsunetul a mers pînă la revolta fățișă a țărănimii române în ținuturile bănățene învecinate nemijlocit (părțile Lipovei, Făgetului și Lugojului) cu aria principală de desfășurare a evenimentelor din toamna târzie și iarna anului 1784. Mărturiile în acest sens sînt numeroase și de o mare varietate. Mai puțin ori deloc cunoscut a rămas însă ecoul înregistrat de luptele românilor din Transilvania în Banatul de la cîmpie ori cel de munte, mai cu seamă în regiunea minieră. Documentele depistate recent în arhiva vieneză a Camerei Aulice pentru Monetării și Minerit — încă foarte puțin valorificată, chiar pentru reconstituirea evenimentelor din Transilvania² — vin să contureze o imagine sugestivă a zilelor de tensiune trăite de Banatul montanistic în toamna și iarna anului 1784 și la începutul anului următor.

Direcția Minieră Bănățeană (cu sediul la Oravița) a primit primele știri despre izbucnirea luptelor din Transilvania încă la începutul lunii noiembrie 1784, din partea funcționarului ei, Johann Simon Rudolf, pe cînd acesta lua parte la congregația generală a comitatului Caraș, întrunită în grabă datorită veștilor de răzmeriță venite de la Dobra, Ilița și Deva. Avînd ocazia să culegă direct de la cei loviți de minia populară amănunte despre evenimentele din Transilvania, Rudolf a zugrăvit superiorilor săi de la Oravița un tablou sumbru și înspăimîntător al celor petrecute pe valea Mureșului, atrăgînd în același timp atenția asupra primejdiei de extindere a „rebeliunii” românești în Banat³.

La 20 noiembrie 1784 Direcția Minieră Bănățeană, raportînd Camerei Aulice pentru Monetării și Minerit știrile primite despre evenimentele din Transilva-

¹ Cf. I. Borș, *Rapoartele vechiului județ Caraș și alte informațiuni despre revoluția lui Horea*, în „Analele Banatului”, IV, ian.-mart. 1931; A. Țintă, *Răsunetul răscoalei conduse de Horea, Cloșca și Crișan în Banat*, în „Studii”, XII (1960), nr. 4; I. P. Munteanu, *Măsuri administrative luate de autoritățile habsburgice în Banat în timpul răscoalei lui Horea, Cloșca și Crișan*, în „Apulum”, VI (1967); C. Feneșan, *Știri asupra ecoului răscoalei lui Horea în Banat*, în „Apulum”, X (1972); D. Prodan, *Răscoala lui Horea*, ed. I, vol. I, București, 1979; p. 533—544, 560—563.

² Documentele din acest fond de arhivă referitoare la răscoala lui Horea se găsesc în copie sub formă de microfilm la Direcția Generală a Arhivelor Statului (pe viitor Arh. St. București).

³ C. Feneșan, *op. cit.*, p. 772—773.

nia, atrăgea atenția că și în privința românilor din Banat, comitatului Caras i-au parvenit știri că s-au făcut auzite amenințări grave „anume în ce chip li s-ar scoate juzilor de scaun măruntaiele din trup cu ajutorul căngilor de fier, dacă răul va izbucni și aici“. Deși își exprima speranța într-o înăbușire grabnică a răscoalei din Transilvania și în împiedicarea extinderii ei în Banat, totuși Direcția Minieră Bănățeană sublinia faptul că „este cu siguranță de temut ca nu cumva în cursul primăverii viitoare focul potolit pe timpul iernii să reizbucnească din cenușă ori cel puțin ca celele de lotri să sporească prin venirea unor răsculați fugari“. În aceste împrejurări, dorind să pună la adăpost exploatarea miniere și manufacturile metalurgice de orice surpriză neplăcută, forul montanistic bănățean a socotit necesar să ia în grabă următoarele măsuri :

1. Oficiile miniere trebuiau să ia neîntârziat legătura cu ofițerul care deținea comanda asupra trupelor regulate de la fața locului pentru ca, în cazul unui atac al răsculaților, paza casieriiilor miniere să fie asigurată doar cu soldații strict necesari, iar restul militarilor, sprijiniți de corpul minier de pază, să oprească și să respingă orice acțiune dușmănoasă autorităților.

2. Fiecare oficiu minier trebuia să rețină toate persoanele „suspecte“ (verdächtigt), fără „vreun pașaport autentic“ (echter Pass), dar mai cu seamă pe fugariji din Transilvania, urmînd a-i deferi justiției dacă nu s-ar fi putut legitima îndestulător.

3. Oficiile miniere urmau să vegheze cu mare atenție asupra populației din zona lor de competență, acordînd o grijă deosebită adunărilor datorate zilelor de tîrg și altor ocazii. Cu acest prilej „trebuie să se vegheze cu toată rîvna, pentru a fi curmate cu cea mai mare grijă toate instigările îngrijorătoare și primejdioase, iar cei ce răspîdesc astfel de instigații periculoase să fie deîndată reținuți și predați — chiar dacă ar fi persoane străine — celui mai apropiat funcționar judecătoresc, împreună cu descrierea faptelor comise“. Oficiilor miniere li s-a recomandat în același timp să-i instruiască în așa fel pe circumarii, supraveghetorii de tîrg și slujitorii din subordine, încît românii să nu fie cumva și mai mult întăritați și instigați la răscoală, ci să fie ținuți în friu.

În finalul raportului său, marcat la tot pasul de îngrijorarea profundă față de situația din Transilvania și de influența potențială a acesteia asupra românilor din Banatul montanistic, Direcția Minieră Bănățeană a solicitat trimiteră a cel puțin încă unei companii de infanterie în regiunea minieră, precum și îngăduința de a turna — desigur la Bocșa — 18 tunuri de 3 livre, cite trei pentru fiecare centru minier mai important (Oravița, Dognecea, Sasca, Moldova, Bocșa, Reșița), „pentru a putea fi folosite în caz de nevoie“⁴.

Teama Direcției Miniere Bănățene se explică pe deplin nu numai prin starea de spirit a populației românești din Munții Banatului, dar și prin faptul — de acum bine cunoscut forului montanistic bănățean — că evenimentele din Transilvania izbucniseră, luînd o amploare nemaiîntîlnită, tocmai pe teritoriul unui alt domeniu fiscal minier, cel al Zlatnei și Băii de Arieș. E drept că și acțiunile intense și necontenite ale cetelor de lotri din regiunea minieră a Banatului, încă înainte de răscoala din 1784⁵ au constituit pentru Direcția Minieră Bănățeană un motiv în plus de îngrijorare.

La 3 decembrie 1784, răspunzînd raportului primit de la Oravița, Camera Aulică pentru Monetării și Minerit nu a aprobat turnarea celor 18 tunuri necesare apărării, minelor și manufacturilor metalurgice din Banat și a recomandat Direcției Miniere Bănățene să solicite în caz de nevoie ajutor din partea comi-

⁴ *Ibidem*, p. 773—774.

⁵ Pentru semnificația socială a acțiunii lotrilor, cf. A. Țintă, *Lotria — formă de luptă a poporului din Banat împotriva stăpînirii habsburgice*, în „Studii“, XI (1959), nr. 3, p. 169 și urm.

tatului Caraș și a Comandamentului Militar General al Banatului, renunțând la orice inițiativă separată⁶. În același timp, forul montanistic suprem al monarhiei s-a adresat Cancelariei aulice ungaro-transilvănene, cerind informații despre trimiterăa unor întăriri militare în Banat⁷. La rîndul ei, Cancelaria aulică ungaro-transilvănă, sesizată de Consiliul Locumtenențial Ungar asupra acțiunilor violente ale lotrilor în cercurile Chevereșul Mare, Lugoj și Ocna de Fier, soldate cu uciderea sau rănirea gravă a unor funcționari camerali și jefuirea banilor rezultați din stringerea dărilor, a propus, într-un raport adresat împăratului Iosif al II-lea la 30 decembrie 1784, să nu fie aprobată înarmarea cu puști a locuitorilor din Lipova și Zăbrani pentru a putea rezista unui eventual atac al răsculaților, ci să fie luate măsuri militare de urmărire și stîrpire a cetelor de lotri. Constatînd că „această notificare slujește din nou spre neplăcută luare la cunoștință“, suveranul a ordonat ca pentru eliminarea activității lotrilor din Banat, în fiecare sat să fie supravegheate persoanele suspecte, să fie inspectate în mod inopinat casele și să fie confiscate armele găsite, să se instituie posturi fixe de pază, organizîndu-se potere pentru prinderea „răufăcătorilor“. În caz de nevoie întăririle militare urmau să fie puse la dispoziție de cele două regiamente de graniță din Banat⁸.

Față de situația care se menținea încordată în regiunea minieră, forul montanistic bănățean raporta la 31 decembrie 1784, din nou Camerei Aulice pentru Monetării și Minerit, deplîngînd urmările „foarte grave rezultate de pe urma nemulțumirilor supușilor români din Transilvania“, că „această Direcție Minieră cezaro-crăiască manifestă și la minele din Banat toată precauția posibilă, deoarece în Banat se află aceeași populație românească îndrăzneată care poate să fi luat o pildă și mai nelegiuită de la rebeliunea din Transilvania“⁹. În consecință, Direcția Minieră Bănățeană solicita intervenția Camerei Aulice pentru Monetării și Minerit, spre a obține din arsenalul de la Timișoara 440 muschete necesare înarmării personalului montanistic de la Oravița, Dognecea, Sasca, Moldova, Bocșa și Reșița¹⁰.

⁶ Arh. St. București, colecția Microfilme Austria, r. 150, c. 1259 (Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Hofkammerarchiv, Münz- und Bergwesen, Banat — se va cita HHStA, HKA, Mz. u. Bgw.—, Fasz. Rote Nr. 2195/6600 ex 1784, fol. 702).

⁷ Arh. St. București, colecția Microfilme Austria, r. 150, c. 1258 (HHStA, HKA, Mz. u. Bgw., Fasz. Rote Nr. 2195/6600 ex 1784, fol. 701).

⁸ Arh. St. București, colecția Microfilme Austria, r. 150, c. 1272—1274 (HHStA, HKA, Mz. u. Bgw., Fasz. Rote Nr. 2195/948 ex 1785, fol. 719—720).

⁹ Arh. St. București, colecția Microfilme Austria, r. 150, c. 1281—1283 (HHStA, HKA, Mz. u. Bgw., Fasz. Rote Nr. 2195/1311 ex 1785, fol. 729—731).

¹⁰ *Ibidem*. Camera Aulică pentru Monetării și Minerit a intervenit la 31 ianuarie 1785 pe lângă Consiliul Aulic de Război în favoarea cererii exprimate de Direcția Minieră Bănățeană; Cf. Arh. St. București, colecția Microfilme Austria, r. 150, c. 1269 (HHStA, HKA, Mz. u. Bgw., Fasz. Rote Nr. 2195/607 ex 1785, fol. 715). La 12 februarie 1785 socotind inoportună această cerere ca urmare a măsurilor militare luate între timp, Consiliul Aulic de Război a răspuns negativ; Cf. Arh. St. București, colecția Microfilme Austria, r. 150, c. 1275—1276 (HHStA, HKA, Mz. u. Bgw., Fasz. Rote Nr. 2195/984 ex 1785, fol. 723); Camera Aulică pentru Monetării și Minerit a revenit cu cererea sa la 17 februarie 1785, insistînd pe lângă Consiliul Aulic de Război asupra necesității înarmării și instruirii militare cel puțin a personalului german, mai ales datorită numărului redus de trupe regulate cantonate în regiunea minieră din Banat; Cf. Arh. St. București colecția Microfilme Austria, c. 150, c. 1271 (HHStA, HKA, Mz. u. Bgw., Fasz. Rote Nr. 2195/948 ex 1785, fol. 718). În fine, la 2 martie 1785, Consiliul Aulic de Război și-a dat acordul cu privire la procurarea celor 440 muschete din arsenalul de la Timișoara; Cf. Arh. St. București, colecția Microfilme Austria, r. 150, c. 1260—1281 (HHStA, HKA, Mz. u. Bgw., Fasz. Rote Nr. 2195/1311 ex 1785, fol. 728).

Stabilizarea relativă a situației din Transilvania n-a avut însă darul să risipească îngrijorarea Direcției Miniere Bănățene, mai cu seamă datorită acțiunilor neconținute și tot mai îndrăznețe ale cetelor de lotri. Drept urmare, planul de combatere a lotrilor în Banat, Bihor, Zărand și Hunedoara, elaborat la Timișoara încă în octombrie 1784 de o comisie sub conducerea contelui Anton Jankovich¹¹, a fost pus în aplicare de Direcția Minieră Bănățeană în prima jumătate a lunii martie 1785¹². În poziția unor modificări ulterioare¹³, planul se pare că n-a avut decât în mică măsură efectele scontate. Vara anului 1786 a găsit Direcția Minieră Bănățeană la fel de preocupată în a pune stavilă acțiunilor neîncetate ale lotrilor¹⁴. În Banat sămînța revoltei, sădită și prin jertfa românilor lui Horea, a continuat să rodească, iar răscoala populară bănățeană de la 1788 nu a făcut decât să confirme temerile întemeiate exprimate de autorități în 1784.

RESUMÉ

En partant des matériaux documentaires inédits gardés par les archives de la Hofkammer in Münz- und Bergwesen (à la Hofkammerarchiv de Vienne), l'article présente les échos éveillés par la révolte de Horea dans la région minière du Banat pendant son déploiement autant qu'immédiatement après. Les témoignages contemporains reflètent l'inquiétude profonde que les autorités de l'industrie minière ressentaient devant l'éventuelle extension de la révolte de Transylvanie sur le territoire du Banat. Éloquants en ce sens sont les appels réitérés adressés par la Direction Minière de Banat aux autorités militaires afin qu'elles mettent à sa disposition l'armement nécessaire pour organiser et doter un corps de garde, ainsi que son intention de faire fondre sur place des canons destinés à assurer la protection des fonderies et des mines de la région. Même après la répression de la révolte en Transylvanie les autorités minières du Banat persistent dans leur souci de prendre des mesures de sûreté exceptionnelles à cause de l'activité intense et ininterrompue déployée par les bandes de „lotri“ (haïdoucs).

PRÉCIS

Based on the unpublished documentary material preserved in the Archives of the Hofkammer in Münz- und Bergwesen (Hofkammerarchiv of Vienna) the article shows the echo of Horea's uprising in the mining region of Banat during its development and immediately after it. From the contemporary evidences there is distinguished the deep anxiety of the mining authorities as regards the possibility that the uprising could be extended from Transylvania to Banat. Thus, there are noticeable both the reiterated requests of the Banat Mining Directorate addressed to the military authorities, to be equipped with necessary arms in order to set up a guard corps, and the intention to manufacture on the spot cannons destined to support the defence of the foundries and mines in the area. Even after the suppression of the uprising in Transylvania, the mining authorities in Banat were concerned to take some particular steps of security as a result of the groups of „lotri“ (outlaws).

¹¹ Arh. St. București, colecția Microfilme Austria, r. 150, c. 1289—1304 (HHStA, HKA, Mz. u. Bgw., Fasz. Rote Nr. 2195/2210 ex 1785, fol. 738—753).

¹² Ibidem, c. 1287—1288 (HHStA, HKA, Mz. u. Bgw., Fasz. Rote Nr. 2195/2210 ex 1785, fol. 737 și 754).

¹³ Cf. C. Feneșan, *Planul Papilla-Koppenzoller de combatere a lotriei în Banat* (sub țipar în „Analele Banatului“, Istorie, vol. II).

¹⁴ Vezi planul Direcției Miniere Bănățene privind organizarea unui corp militarizat de pază a minelor și manufacturilor metalurgice (6 iunie 1786), la Arh. St. București, colecția Microfilme Austria r. 150, c. 1350—1355 (HHStA, HKA, Mz. u. Bgw., Fasz. Rote Nr. 2195/4181).